

Michalina Iłska

Uniwersytet Śląski
E-mail: milska@us.edu.pl

Anna Kołodziej-Zaleska

Uniwersytet Śląski
E-mail: anna.kolodziej@us.edu.pl

„Dobrze być dziadkiem...”; „Dobrze mieć dziadka...” – znaczenie zaangażowania dziadków w pomoc rodzinom oraz w opiekę nad wnukami / “Good to be Grandpa...”, “Good to have Grandpa...” – the importance of involving grandparents in support for their families and in care of grandchildren

Abstract

The closest family is the most natural support group for seniors. Consequently close family members seem to play an important preventive role in the context of social exclusion of older people. Although the activity of seniors in the area of family, their involvement in family life and giving care to their grandchildren can be a burden, these elements are the important parts of the elderly people's identity, give a sense of social belonging and promote the process of successful aging.

The main aim of this article is to present the results of research into the seniors' involvement in family life, a kind of support which grandparents give to their families and the meaning which grandparents give to caring for grandchildren. The results of the research indicate that maternal grandmothers have more forms of activities with their grandchildren and forms of assistance in the care of grandchildren than maternal grandfathers and grandparents from father side. In addition, results show that both for grandmothers and grandfathers involvement in the care of grandchildren is an important part of life and that the relationships with grandchildren enrich seniors' existence. Involvement in the care of grandchildren is equated with a goal in life to a greater extent by the retired grandparents in comparison to the grandmothers and grandfathers professionally active.

Keywords: seniors; grandfather; grandmother; social exclusion; social affiliation; family; grandchildren; work; retiring

1. WPROWADZENIE

Wydłużający się czas życia ludzi spowodował przeformowanie pojęcia starości. Zmiany przekonań społecznych w tym obszarze wytyczyły również nowe kierunki polityki społecznej, realizowanej wobec osób starszych. Zasadniczym źródłem nowych potrzeb i problemów społecznych są przemiany demograficzne, których główną cechą jest postępujący proces starzenia się populacji. Proces starzenia się dotyka nie tylko krajów wysoko rozwiniętych. Dotyczy także krajów w procesie transformacji oraz krajów szybkiego rozwoju, także Polski (Golinowska, 2005). Zauważalny w ostatniej dekadzie w wielu państwach, szczególnie w krajach zamożnych, proces starzenia się ludności to tzw. starzenie się demograficzne, oznaczające wzrost odsetka ludzi starych w społeczeństwie. O starości demograficznej mówimy, gdy w populacji jest co najmniej 7% osób w wieku powyżej 65 lat. W Polsce w 2010 roku osoby po 65 roku życia stanowiły 14% społeczeństwa (GUS, 2014). Proces starzenia się populacji charakteryzują dwa zjawiska: singularyzacja oraz feminizacja. Zachodzą one, ponieważ kobiety żyją dłużej niż mężczyźni (średnio 81 lat w 2012 r., podczas gdy mężczyźni 72,7 lata). Według prognoz GUS, w latach 2012-2035, przeciętne trwanie życia wzrośnie odpowiednio o 4,4 lata dla mężczyzn oraz o prawie 3 lata dla kobiet. W 2030 r., ok. 53% gospodarstw domowych prowadzonych będzie przez osoby powyżej 65 roku życia (GUS, 2014, Breza, 2014). Starzenie się społeczeństwa stało się procesem nieodwracalnym niosącym za sobą zarówno szanse, jak i zagrożenia.

Do pozytywnych aspektów starzenia się społeczeństwa należy wzrastająca jakość życia ludzi starszych, ich dłuższy wiek życia oraz fakt, iż dłużej zachowują zdrowie, siłę i sprawność fizyczną. To z kolei przyczynia się do dłuższego cieszenia się zawodowym, społecznym i rodzinnym „dorobkiem swego życia”. Badania socjologów pokazują, że osoby powyżej 70 roku życia często nie wymagają opieki krewnych, a wręcz przeciwnie sami udzielają pomocy swoim dzieciom, na przykład poprzez opiekę nad wnukami (Szlendak 2010). W odniesieniu do procesu starzenia się i starości coraz częściej mówi się o optymistycznej, szczęśliwej, witalnej, a przede wszystkim aktywnej starości. Zmianie ulegają również formy opieki i pomocy osobom starszym z uwzględnieniem zasady jak najdłuższego przebywania osób starszych w miejscu zamieszkania, wspomagania ich niezależności, samodzielności i aktywności.

Rozważając aktywność człowieka, wyróżnia się jej trzy obszary:

1. aktywność nieformalna, która sprowadza się do społecznych interakcji z rodziną i najbliższymi znajomymi;
2. aktywność formalna, która obejmuje społeczne uczestnictwo w formalnych organizacjach;
3. aktywność samotnicza, wyrażająca się między innymi przez rozwój osobistych zainteresowań (Jopkiewicz, 1996 za: Zajchowska et al., 2014). Na aktywność bio-psycho-społeczną składają się dwa pojęcia: aktywność funkcjonalna (aktywność ruchowa np. ćwiczenia fizyczne) oraz aktywność psychospołeczna (podtrzymywanie sprawności intelektualnej oraz uczestnictwo w życiu

społecznym seniorów). Są one głównymi elementami profilaktyki w geriatrici, a ich celem jest utrzymanie seniora w jak najlepszej kondycji fizycznej i psychicznej (Zajchowska et al., 2014). Badania wskazują na znaczenie podejmowanych aktywności, ponieważ w sposób znaczący warunkują subiektywną ocenę jakości życia „osób 55+” (Chudzicka-Czupała et al., 2015)

Należy zwrócić uwagę, że proces starzenia się populacji implikuje również szereg negatywnych zjawisk natury społecznej, ekonomicznej, medycznej oraz zawodowej. Mogą one prowadzić do negatywnych konsekwencji z wykluczeniem społecznym i marginalizacją osób starszych na pierwszym miejscu. Najbardziej ogólna i najpowszechniejsza, podzielana przez badaczy i polityków, definicja wykluczenia społecznego mówi, że dana jednostka lub jakaś grupa społeczna, będąc członkami wspólnoty (najczęściej chodzi o wspólnotę obywateli państwa), nie może uczestniczyć w pełni w ważnych dziedzinach życia tejże wspólnoty (Czapiński et al., 2015). Według badaczy wykluczenia społecznego zjawisko to jest wielowymiarowe (ubóstwo czy bezrobocie są tylko jednymi z możliwych, ale wcale nie koniecznymi ani wystarczającymi warunkami wykluczenia), dynamiczne (ważniejsze są np. perspektywy zdobycia pracy niż aktualny stan bezrobocia) i relacyjne (uczestnictwo, motywacja, zaangażowanie, relacje społeczne, a nie statystyczna wysokość dochodu czy koszyk dóbr podstawowych) (Chiary Saraceno 2001, Mejera, 2000, Stewart, 2002, za: Czapiński et al., 2015).

Giddens (2004, za: Majer, 2013) mówi o wykluczeniu społecznym jako efekcie szeregu upośledzeń społecznych, w wyniku których osoba lub grupa nie może uczestniczyć w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym. Z tym spojrzeniem na kwestię wykluczenia korespondują zdefiniowane przez Grotowską-Leder (2005) obszary wykluczenia: polityczny, ekonomiczny i społeczny. W obszarze politycznym wykluczenie przejawia się w nieuczestniczeniu w decyzjach politycznych w ich kształtowaniu i podejmowaniu. W aspekcie ekonomicznym wykluczenie oznacza ograniczenie lub zupełny brak aktywności w procesach wytwarzania, pracy oraz konsumpcji. Z kolei w obszarze społecznym przejawiają się w ograniczeniu kontaktów, społecznych, rodzinnych, sąsiedzkich, ale także niekorzystaniu z instytucji kulturalnych i oświatowych (Grotowska-Leader, 2005).

Szatur-Jaworska (2000), analizując obszary wykluczenia osób starszych, zwróciła uwagę na wielość ich płaszczyzn: polityczną, ekonomiczną, społeczną i świadomościową. Jako źródła wykluczenia osób starszych autorka uznała:

- brak samodzielności w codziennym funkcjonowaniu spowodowane chorobami i niepełnosprawnością czy niskim poziomem wykształcenia;
- ograniczenie pozycji w rodzinie związanej z dokonującą się transformacją systemową;
- ograniczenia obecnego rynku pracy oraz komercjalizację kultury, w której starość jest niedostrzegana i mało obecna (Szatur-Jaworska, 2000).

Rozległość procesu wykluczenia powinna zostać zrekompensowana szerokim, zróżnicowanym i realizowanym z udziałem jak najliczniejszej grupy partnerów społecznych procesem inkluzji społecznej seniorów. Jest to tym bardziej istotne, że

– zgodnie z wynikami najnowszej diagnozy społecznej – wiek jest jednym z najsilniejszych negatywnych predyktorów jakości życia i poczucia dobrostanu Polaków (Czapiński et al., 2015).

Wielu badaczy zajmowało się pojęciem „pomyślnego starzenia”. George, Clipp (1991, za: Turner, 1999), dokonując przeglądu literatury, przywołał trzy główne stwierdzenia dotyczące „pomyślnego starzenia”:

1. większość osób starszych starzeje się pomyślnie i na ogół są zadowoleni z życia;
2. poziom zadowolenia wydaje się być stały;
3. zadowolenie z życia i pomyślnie starzenie silnie wiążą się ze statusem społeczno-ekonomicznym, zdrowiem i relacjami z rodziną i przyjaciółmi.

Badacze zajmowali się również zależnościami pomiędzy pozytywnym starzeniem się a zaangażowaniem jednostki w to, co dzieje się w jej otoczeniu. W literaturze przedmiotu funkcjonują różne teorie przystosowania się do starości. Najczęściej badacze odwołują się do: teorii wycofania się, teorii stresu starości, teorii aktywności (Cumming et al., 1961, Neugarten et al., 1968, za: Steuden, 2014). Teoria wycofania się z życia społecznego mówi o starzeniu się jako procesie wzajemnego izolowania się starzejących osób i systemu społecznego, co stanowi naturalną potrzebą rozwojową człowieka starszego. W teorii stresu starości akcentuje się konieczność dostosowania się osoby starszej do swoich możliwości, a także wymagań świata zewnętrznego, które działają jako stresory. Inne podejście zaprezentowane zostało w teorii aktywności (substytucji), która podkreśla rolę aktywności osób starszych w kształtowaniu ich poczucia tożsamości (Friedman et al., 1954, za: Steuden, 2014). Teoria uwypukla znaczenie poczucia tożsamości wynikającego ze statusu społecznego oraz ról, które starsi ludzie pełnią w życiu. Teoria aktywności zakłada, że warunkiem udanego przystosowania się do starości jest zachowanie czynnego stylu życia.

W latach 70-tych ubiegłego stulecia Atchley (za: Krejner-Nowecka, 2012) rozwinął – na bazie teorii aktywności – teorię kontynuacji (*continuity theory*), zgodnie z którą najbardziej pomyślnie starzeją się ci seniorzy, którzy kontynuują akceptowane przyzwyczajenia, upodobania, styl życia i relacje z wieku średniego. W przypadku takich osób zmiany pojawiają się stopniowo i niezauważalnie. Badania Ryff (1989) zaowocowały zestawem sześciu kryteriów pozytywnego funkcjonowania ludzi na każdym etapie życia: cel w życiu, rozwój osobisty, autonomia, pozytywne relacje z innymi, kontrola nad własnym otoczeniem, samoakceptacja. Zgodnie z tą koncepcją dobrostanu psychologicznego ważne jest nie tylko zadowolenie z własnego życia, ale także aspekty bezpośrednio odnoszące się do rozwoju osobistego oraz pozytywnych relacji z innymi oraz otoczeniem, które mają duże znaczenia zwłaszcza dla dobrostanu osób starszych.

Nawet jeśli ludzie starsi starają się prowadzić aktywne życie towarzyskie, śmierć członków rodziny i przyjaciół zawęża ich krąg znajomych. Z kolei przejście na emeryturę czy choroba mogą powodować izolację od uczestnictwa w życiu społecznym. Jak pokazują badania, problemy te są znacznie dotkliwsze dla osób, które

mają osiemdziesiąt i więcej lat (Goodman, 1997). Ograniczenie kontaktów i ról społecznych związane z faktem przejścia na emeryturę sprawia, że szczególnego znaczenia nabierają więzi z najbliższą rodziną (Szatur-Jaworska, 2000). Nie jest to zjawisko jednorodne. Badania pokazują, że im więcej osoby starsze mają przyjaciół, tym mniejsze znaczenie dla nich mają kontakty z rodziną (Bee, 2004). Z kolei im więcej ról społecznych zostało przez osoby starsze utracone, tym większa jest zależność od rodziny pod względem emocjonalnym (Steuden, 2014).

Ważnym aspektem funkcjonowania osób starszych w rodzinie są ich związki z własnymi dziećmi i ich rodzinami, a zwłaszcza z wnukami. Badania wskazują na szczególnie silny związek emocjonalny, jaki pojawia się między wnukami a dziadkami (Braun-Gałkowska, 2006; Kołodziej-Zaleska, et al. 2015). Dla większości osób starszych rodzina jest najważniejszym miejscem, w którym mogą utrzymywać kontakty z osobami należącymi do różnych pokoleń. W gronie najbliższych tworzą się więzi międzypokoleniowe i bliskość. Znaczenie rodziny dla osób starszych potwierdzono w wielu badaniach, jednakże zauważane są zmiany w kierunku większej niezależności osób starszych i większej separacji pokoleń. Przeobrażenia społeczno-kulturowe doprowadziły do istotnych zmian w kształcie współczesnych rodzin, w których rola dziadków została znacznie ograniczona. Wynika to z powszechnie obserwowanego trendu polegającego na separacji dzieci i rodziców, budowania życia niezależnie od siebie, kryzysu rodzin wielogeneracyjnych, ale również z tendencji do większej niezależności i samodzielności wielu osób starszych. Wydłużający się okres aktywności zawodowej, lepsze zdrowie i kondycja fizyczna oraz pojawiające się możliwości społeczne sprawiają, że osoby starsze dłużej pozostają na rynku pracy (Turner et al. 1999: 506). Przejawia się to między innymi w preferowanej formie kontaktów osób starszych z rodziną, jaką jest tzw. intymność na dystans lub intymność na odległość (Steuden, 2014). Przeformułowaniu uległy również role babci i dziadka. Badacze zwracają uwagę, iż podejmowanie roli babci i dziadka ma zawsze swoją lepszą i gorszą stronę (por. Appelt, 2007: 7). Z jednej strony dziadkowie mają poczucie, iż są źródłem bezwarunkowej miłości i zrozumienia dla wnuków, jak również źródłem wiedzy, mądrości i doświadczenia. Dzięki zaangażowaniu w opiekę nad wnukami mają oni poczucie przynależności, ciągłości rodziny, pokoleń. Dziadkowie czują, że są potrzebni, bo opiekują się wnukami, a ich pomoc w ich wychowaniu często jest niezbędna i niezastąpiona. To buduje ich zadowolenie, powoduje wzrost poczucia własnej wartości (*Ibidem*). Z drugiej strony dla wielu ludzi pojawienie się wnuków to wyraźny znak postępującego czasu, starzenia się oraz konieczność pogodzenia się z nieuchronnością tych procesów. Angażowanie się w opiekę nad wnukami powodować może napięcia między dziadkami i rodzicami związane z metodami wychowania dzieci. Konflikty mogą ujawniać się również wtedy, gdy dochodzi do rozdźwięku pomiędzy oczekiwaniami rodziców oraz samych dzieci a aktywnością babci czy dziadka na polu społecznym, zawodowym czy towarzyskim (*Ibidem*). Przedłużająca się aktywność zawodowa i społeczna może uniemożliwiać dziadkom zaangażowanie się w życie ich wnuków w satysfakcjonujący obie strony sposób. Rola dziadków stała się dużo bardziej elastyczna (Staś-Romanowska, 2014). Zachodzące przemiany ograniczyły udział dziadków w codziennej aktywności

wnuków, ale nie wpłynęły na obniżenie ważności dziadków w wychowaniu wnuków. W sytuacji pracy obojga rodziców lub sytuacjach kryzysowych jak na przykład utrata zdrowia, śmierć jednego z rodziców, rozwód, samotne rodzicielstwo dziadkowie są często najważniejszym źródłem wsparcia i pomocy w wychowaniu nieletnich dzieci. W badaniach własnych (Kołodziej-Zaleska, et al., 2015) wykazano, że znaczenie dziadków w życiu wnuków, zależne jest od typu związku dziadkowie-wnukowie. Okazało się, że większość dziadków tworzy z wnukami związek towarzyski bądź zaangażowany, a babcie i dziadkowie mający zaangażowaną relację z wnukami częściej się z nimi kontaktowali i podejmowali wspólnie więcej aktywności. Z kolei z perspektywy rodziców okazali się też najbardziej pomocni w opiece nad wnukami. Badając z kolei perspektywę dziadków, w prowadzonych badaniach udało się ustalić, iż dla babć o stylu zaangażowanym wnukowie mają duże znaczenie w budowaniu ich dobrostanu rozumianego jako poczucie sensu i celu życia (*Ibidem*).

Cozolino (2008, za: Steuden, 2014: 130), dokonując przeglądu literatury przedmiotu pokazuje podstawowe obszary pozytywnych doświadczeń osób starszych w związku z byciem dziadkami:

1. satysfakcja, poczucie zadowolenia oraz potrzeba dalszej aktywności, podtrzymania sprawności psychicznej i fizycznej, co przyczynia się do obniżenia ryzyka izolacji społecznej i emocjonalnej;
2. podtrzymanie znaczenia społecznego oraz realizacji znaczącej roli rodzinnej i społecznej;
3. poczucie celu życia, własnej wartości, możliwość przekazania dziedzictwa kulturowego oraz poczucie łączności z młodszymi pokoleniami;
4. doświadczanie wsparcia społecznego i więzi międzypokoleniowej.

Pomyślny przebieg okresu starzenia związany jest z prowadzeniem w zgodzie z własnymi możliwościami aktywnego stylu życia i utrzymywania zadowalających kontaktów społecznych. W ramach rodziny ważnym elementem działalności i aktywności osób starszych jest pełnienie roli rodziców swoich dorosłych dzieci, ale także roli dziadków. Może być ona obciążająca, ale w efekcie przynosi wiele satysfakcji wynikającej z nagradzających relacji z wnukami (Wojciechowska, 2014: 404).

Pozytywne relacje z innymi ludźmi są kluczowym aspektem powodzenia życiowego osób starszych, ponieważ pełnią rolę prewencyjną. Ochronna rola bliskich więzi jest ważna dla dobrostanu osób starszych szczególnie w sytuacjach pogorszenia stanu zdrowia, osamotnienia, pogorszenia funkcjonowania społecznego. W prowadzonych badaniach przyjęto założenie, że najbliższa rodzina stanowi najbardziej naturalną grupą wsparcia dla osób starszych, a zaangażowanie się dziadków w życie rodzinne, ich aktywność w rodzinie oraz pomoc w opiece nad wnukami może mieć charakter prewencyjny w sytuacji zagrożenia izolacją i wykluczeniem społecznym osób starszych.

2. CEL BADAŃ I PYTANIA BADAWCZE

Celem badań jest sprawdzenie, jak wygląda zaangażowanie seniorów w życie rodzinne oraz jakiego typu pomocy udzielają swoim rodzinom. Ponadto badania mają na celu zweryfikowanie, czy zaangażowanie się dziadków w opiekę nad wnukami stanowi ważny element życia dziadków. Interesujące w kontekście prowadzonych badań wydaje się również, czy istnieją różnice pomiędzy babciami i dziadkami oraz pomiędzy seniorami pozostającymi na emeryturze a osobami czynnymi zawodowo w znaczeniu nadawanemu zaangażowaniu się w opiekę nad wnukami. Aby zrealizować powyższe cele badawcze, postawiono następujące pytania badawcze mające charakter eksploracyjny:

1. Jak w ocenie rodziców wygląda pomoc udzielana ich rodzinom przez dziadków?
2. Jakie znaczenie osoby starsze nadają zaangażowaniu w opiekę nad wnukami? W jakim stopniu oceniają zaangażowanie w opiekę nad wnukami jako ważny element własnego życia, aspekt wzbogacający ich życie oraz cel ich życia?
3. Czy istnieją różnice w nadawaniu znaczenia przez osoby starsze zaangażowaniu w opiekę nad wnukami pomiędzy babciami i dziadkami?
4. Czy istnieją różnice w nadawaniu znaczenia przez osoby starsze zaangażowaniu w opiekę nad wnukami pomiędzy seniorami pozostającymi na emeryturze i osobami czynnymi zawodowo?

3. GRUPY BADANE I METODY BADAWCZE

Badania miały charakter indywidualny, anonimowy. Obejmowały grupę rodziców, którzy wypełniali ankietę dotyczącą form pomocy uzyskiwanej przez nich od ich własnych rodziców w wychowywaniu dzieci oraz oceniali znaczenie tej pomocy w wychowywaniu ich dzieci. Drugą grupę badawczą stanowiły osoby starsze będące dziadkami. Oceniali oni, na ile wnukowie stanowią dla nich ważny element życia, na ile zaangażowanie w opiekę nad wnukami jest celem ich życia oraz na ile bliskie relacje z wnukami wzbogacają ich życie.

W badaniach wzięło udział w sumie 129 osób. Grupa badana obejmująca rodziców dzieci obejmowała 85 osób. Średni wiek osób badanych wyniósł 36 lat ($M=36,15$; $SD=4,97$). Badana grupa składała się z 66 kobiet (77,6%) i 16 mężczyzn (18,8%), u 3 osób odnotowano systemowe braki danych w tym aspekcie. Znacząca większość badanych rodziców pozostawała w związkach formalnych (80%), pojedyncze osoby w związkach nieformalnych (5,9%). 55,4% osób badanych posiadało jedno dziecko, 36,1% dwójkę dzieci, a jedynie 8,4% trójkę dzieci, 6 osób (7,1%) byli to rodzice samotnie wychowujący dzieci.

Grupa badana obejmująca osoby starsze będące dziadkami obejmowała 44 osoby. Średni wiek osób badanych wyniósł 64 lata ($M=64,32$; $SD=8,33$). Najstarsza osoba miała lat 80, najmłodsza 47. Większość badanych były to kobiety (58,1%, $N=25$) i osoby pozostające w związku małżeńskim (78,6%, $N=33$). 14,3% ($N=6$) respondentów doświadczyła śmierci współmałżonka, 4,8% była rozwiedziona ($N=2$). Ponad połowa osób badanych (59,1%, $N=26$) przeszła już na emeryturę, 34,1%

($N=15$) pozostawała nadal czynna zawodowo. 69,8% ($N=30$) badanych oceniło swoją sytuację materialną jako przeciętną, 20,9% ($N=9$) jako dobrą a 9,3% jako bardzo dobrą ($N=4$). Ponad połowa osób badanych miała jednego wnuka (55%, $N=22$), 10% ($N=4$) dwoje wnucząt, 15% ($N=6$) troje wnucząt, 17,5% ($N=7$) czworo wnucząt oraz jedna osoba była dziadkiem ośmiorga wnucząt (2,5%).

4. WYNIKI BADAŃ

4.1. POMOC UDZIELANA RODZINOM PRZEZ DZIADKÓW W OCENIE RODZICÓW

W kontekście zaangażowania się dziadków w życie rodzinne interesujące wydaje się, w czym konkretnie pomagają dziadkowie, jakich form pomocy udzielają rodzicom w opiece nad ich dziećmi. Jednym ze wskaźników obrazujących zakres pomocy udzielanej przez dziadków własnym dzieciom w opiece nad wnukami jest forma i częstota kontaktów dziadków z wnukami. Zaprezentowane dane w tabeli 1 dane pokazują, że około 1/3 dziadków z obu stron (ze strony mamy i taty) widuje się z wnukami kilka razy w tygodniu lub kilka razy w miesiącu. Dane w tabeli 1 pokazują, że częstota kontaktów jest większa u babć niż u dziadków.

Zaobserwowano również większy procent babć ze strony mamy kontaktujących się z wnukami codziennie w porównaniu do dziadków i babć ze strony ojca. Dziadkowie ze strony matki częściej się kontaktowali z wnukami niż dziadkowie ze strony ojca, szczególnie jeśli chodzi o kontakty codzienne. Pełne zestawienie danych zawiera tabela 1.

Tabela 1. Częstota kontaktów dziadków z wnukami

	BM* N (%)	DM* N (%)	BT* N (%)	DT* N (%)
codziennie	17 (22,4)	10 (16,4)	7 (10)	2 (3,8)
kilka razy w tygodniu	22 (28,9)	17 (27,9)	23 (32,9)	18 (34,6)
kilka razy w miesiącu	26 (34,2)	22 (36,1)	25 (35,7)	17 (32,7)
kilka razy w roku	8 (10,5)	7 (11,5)	12 (17,1)	8 (15,4)
tylko w wakacje lub święta	3 (3,9)	4 (6,6)	3 (4,3)	2 (3,8)
nie utrzymuję kontaktu w ogóle	0 (0,0)	1 (1,6)	0 (0,0)	5 (9,6)

* BM – babcia strona mamy, DM – dziadek strona mamy, BT – babcia strona taty, DT – dziadek strona taty

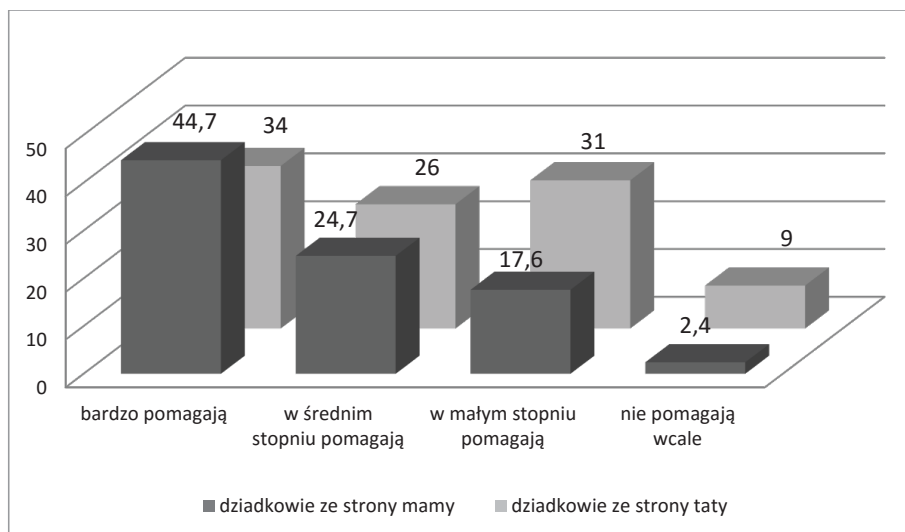
Badani rodzice określali rodzaj pomocy udzielanej przez dziadków w opiece nad ich dziećmi. Mogli wybierać spośród zaproponowanych w ankiecie aktywności i rodzajów pomocy, jakich dziadkowie udzielają wnukom i swoim dzieciom. Zestawienie procentowe form pomocy świadczonej przez dziadków swoim dzieciom przy opiece nad wnukami zamieszczone zostało w tabeli 2. Analiza danych pozwala stwierdzić, że babcie zarówno ze strony mamy, jak i ze strony taty najczęściej dbają o kontakty rodzinne, opiekują się wnukami, gdy rodzice wyjeżdżają oraz wspierają rodziców w wychowaniu wnuków i opiece nad nimi. Co ważne, częstota tych form pomocy jest większa u babć ze strony mamy (por. tabela 2). Z kolei

dziadkowie z obu stron najczęściej wspierają rodziców w wychowaniu wnuków i opiece nad nimi, dbają o kontakty rodzinne, opiekują się wnukami, gdy rodzice wyjeżdżają oraz wyjeżdżają z wnukami na wakacje. Tu również można dostrzec, że częstość wymienionych form pomocy jest większa u dziadków ze strony mamy. Na uwagę zasługuje też fakt, iż zarówno babcie, jak i dziadkowie ze strony matki częściej podejmują poszczególne aktywności w porównaniu do babć i dziadków ze strony ojca (por. tabela 2).

Tabela 2. Formy pomocy udzielanej przez osoby starsze swoim dzieciom

Rodzaje pomocy	BM* N (%)	DM* N (%)	BT* N (%)	DT* N (%)
zaprowadzanie dzieci do szkoły, przedszkola, na zajęcia dodatkowe	24 (28,2)	18 (21,2)	23 (27,1)	7 (8,2)
pomoc przy lekcjach	29 (22,4)	11 (12,9)	15 (17,6)	3 (3,5)
nauka na rowerze, rolkach, nartach itp.	11 (12,9)	20 (23,5)	8 (9,4)	11 (12,9)
wyjazdy wakacyjne z dziadkami, opieka w trakcie wakacji	45 (52,9)	32 (37,6)	27 (31,8)	19 (22,4)
opieka, gdy rodzice wyjeżdżają	48 (56,5)	32 (37,6)	38 (44,7)	21 (24,7)
wyjścia z dzieckiem do lekarza	20 (23,5)	8 (9,4)	15 (17,6)	2 (2,4)
wsparcie finansowe	24 (28,2)	21 (24,7)	22 (25,9)	17 (20,0)
wsparcie w wychowaniu i opiece	48 (56,5)	34 (40,0)	36 (42,4)	22 (25,9)
dbanie o kontakty rodzinne	60 (70,6)	34 (40,0)	44 (51,8)	22 (25,9)
negocjowanie w sporach rodzinnych	17 (20,0)	8 (9,4)	12 (14,1)	3 (3,5)
wspólne mieszkanie	3 (3,5)	2 (2,4)	1 (1,2)	0 (0,0)
* BM – babcia strona mamy, DM – dziadek strona mamy, BT – babcia strona taty, DT – dziadek strona taty				

Badani rodzice dokonywali także oceny, w jakim stopniu dziadkowie ze strony mamy i taty pomagają im w opiece nad dziećmi. Na rycinie 1 ukazane zostało zestawienie procentowe dotyczące pomocy dziadków ze strony mamy oraz dziadków ze strony taty. Prawie połowa osób badanych (44,7%) oceniła działania dziadków ze strony mamy jako bardzo pomocnych w wychowaniu ich dzieci, ¼ jako średnio pomocnych (24,7%) oraz 17,6 % osób badanych stwierdziło, że rodzice w małym stopniu pomagają im w wychowywaniu dzieci. Tylko 2,4% respondentów oceniło, że rodzice nie pomagają im w ogóle w opiece nad ich dziećmi. Z kolei ponad 1/3 badanych (34%) oceniła działania dziadków ze strony taty jako bardzo pomocnych, ¼ jako średnio pomocnych (26%). Około 1/3 respondentów stwierdziła, że dziadkowie pomagają w małym stopniu (31%), a 9% stwierdziło, że ich rodzice wcale im nie pomagają w opiece nad dziećmi.

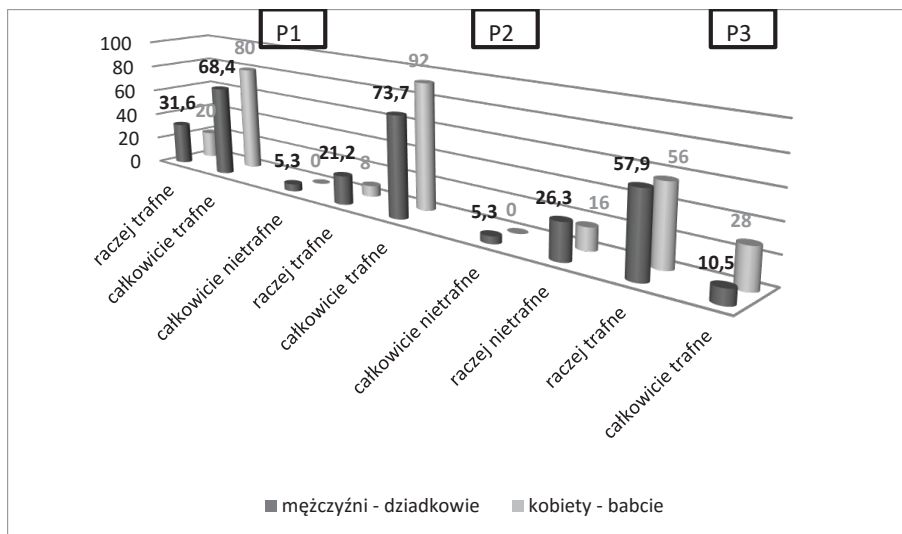

Rycina 1. Procentowe zestawienie oceny stopnia pomocy dziadków ze strony mamy oraz taty

4.2. ZNACZENIE ZAANGAŻOWANIA SIĘ W OPIEKĘ NAD WNUKAMI DLA BABĆ I DZIADKÓW

Badani seniorzy nadawali znaczenie zaangażowaniu się w opiekę nad wnukami, ustosunkowując się do trzech stwierdzeń. Brzmiały one następująco P1: „Wnukowie stanowią ważny element mojego życia”, P2: „Bliskie relacje z wnukami wzbogacają moje życie” oraz P3: „Zaangażowanie w opiekę nad wnukami stanowi cel mojego życia”.

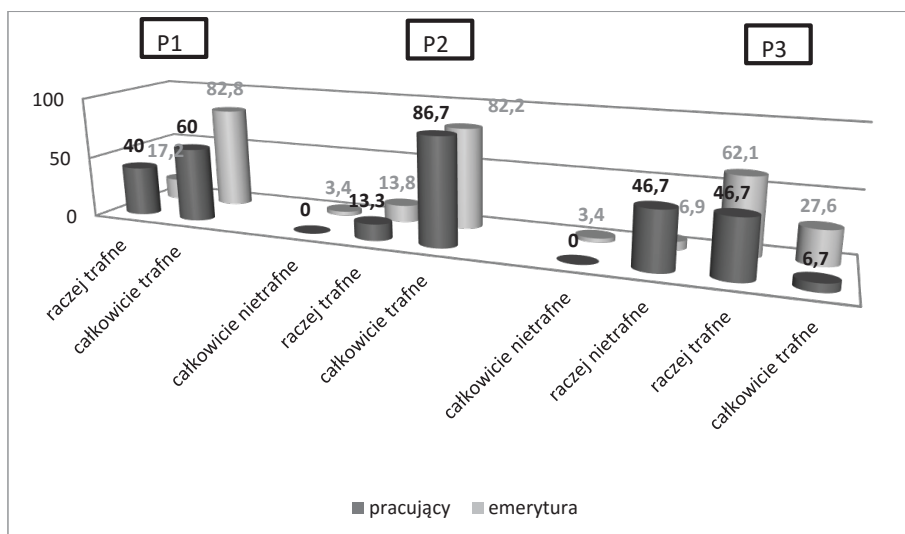
Analiza zestawienia procentowego przedstawionego na rycinie 2 pokazuje, jak układały się wypowiedzi seniorów, gdy uwzględniono płeć respondentów. Wszystkie badane osoby (zarówno babcie, jak i dziadkowie) oceniły stwierdzenie pierwsze P1: „Wnukowie stanowią ważny element mojego życia” jako całkowicie lub raczej trafne. W twierdzeniu drugim P2: „Bliskie relacje z wnukami wzbogacają moje życie” pojawiły się pewne dysproporcje w odpowiedziach między babciami i dziadkami. Wszystkie babcie oceniły je jako raczej lub całkowicie trafne, natomiast wśród 5,3% dziadków pojawiła się kategoria odpowiedzi „całkowicie nietrafne”. Najwięcej rozbieżności w odpowiedziach pojawiło się stwierdzeniu trzecim P3: „Zaangażowanie w opiekę nad wnukami stanowi cel mojego życia”. Nadal według dość dużego odsetka badanych (zarówno babć, jak i dziadków) stwierdzenie to było całkowicie lub raczej trafne (babcie – 84%, dziadkowie – 68,4%), jednakże 31,6% mężczyzn oceniło je jako raczej lub całkowicie nietrafne. U kobiet odpowiedź „raczej nietrafnie” wskazało 16% badanych.

Rycina 2. Znaczenie zaangażowania dziadków w opiekę nad wnukami: zestawienie procentowe odpowiedzi seniorów ze względu na płeć

W celu zweryfikowania, czy różnice w ustosunkowywaniu się przez babcie i dziadków do powyższych stwierdzeń są istotne, przeprowadzono analizy porównań międzygrupowych testem U Manna-Whitneya. Nie wykazały one istotnych statystycznie różnic w grupie babć i dziadków (P1: „Wnukowie stanowią ważny element mojego życia” $U=210,000$, $p=0,385$), P2: „Bliskie relacje z wnukami wzbogacają moje życie” $U=193,000$, $p=0,097$, P3: „Zaangażowanie w opiekę nad wnukami stanowi cel mojego życia” $U=174,000$, $p=0,093$). Oznacza to, że rozkład odpowiedzi był taki sam w grupie mężczyzn – dziadków i kobiet – babć we wszystkich trzech stwierdzeniach.

Analiza zestawienia procentowego przedstawionego na rycinie 3 pokazuje, jak układały się wypowiedzi seniorów, gdy uwzględniono aspekt pracy zawodowej. Wszystkie badane osoby (zarówno pracujący, jak będący na emeryturze) oceniły stwierdzenie pierwsze P1: „Wnukowie stanowią ważny element mojego życia” jako całkowicie lub raczej trafne. W twierdzeniu drugim P2: „Bliskie relacje z wnukami wzbogacają moje życie” prawie wszystkie osoby oceniły je jako „całkowicie trafne” lub „raczej trafne”. Najwięcej rozbieżności w odpowiedziach pojawiło się stwierdzeniu trzecim P3: „Zaangażowanie w opiekę nad wnukami stanowi cel mojego życia”. Nadal według dość dużego odsetka badanych, szczególnie osób pozostających na emeryturze, stwierdzenie to było całkowicie lub raczej trafne (pracujący – 53,4%, pozostający na emeryturze – 89,7%), jednakże prawie połowa osób pozostających czynnie zawodowo 46,7% oceniło je jako raczej nietrafne w porównaniu do 6,9% osób będących na emeryturze.

Rycina 3. Znaczenie zaangażowania dziadków w opiekę nad wnukami: zestawienie procentowe odpowiedzi seniorów ze względu na aktywność zawodową

Przeprowadzono analizę różnic w ustosunkowaniu się do powyższych stwierdzeń, uwzględniając fakt bycia przez seniora czynnym zawodowo bądź przebywania na emeryturze. Porównania międzygrupowe wykonane przy pomocy testu U Manna-Whitneya nie wskazały na istnienie różnic istotnych statystycznie w przypadku stwierdzenia P1: „Wnukowie stanowią ważny element mojego życia” ($U=267,000$, $p=0,102$) oraz w przypadku stwierdzenia P2: „Bliskie relacje z wnukami wzbogacają moje życie” ($U=208,000$, $p=0,711$). Natomiast istotne statystycznie okazały się różnice w stwierdzeniu P3: „Zaangażowanie w opiekę nad wnukami stanowi cel mego życia” ($U=312,000$; $p=0,009$). Oznacza to, że rozkład odpowiedzi nie był taki sam w grupie osób czynnych zawodowo i pozostających na emeryturze. Osoby na emeryturze częściej w porównaniu do osób pracujących wybierały odpowiedzi całkowicie trafne lub trafne, stwierdzając, iż zaangażowania w opiekę nad wnukami stanowi cel ich życia.

5. INTERPRETACJA I DYSKUSJA WYNIKÓW BADAŃ

Prowadzone badanie objęły dwie grupy badawcze: rodziców i dziadków. Analizy wypowiedzi osób z grupy rodziców pozwoliły stwierdzić, w jakim stopniu dziadkowie są zaangażowani w życie rodzinne oraz jak wygląda pomoc, jakiej doświadczają ze strony dziadków ich rodziny. Zaprezentowane wyniki badań wskazują, że babcie i dziadkowie doświadczali częstego kontaktu z własnymi wnukami. Z przeprowadzonych analiz wynika, że częstsze kontakty z wnukami miały babcie w porównaniu do dziadków oraz dziadkowie ze strony mamy w porównaniu do dziadków ze strony ojca. Najczęstszych kontaktów z wnukami doświadczają jednakże babcie ze strony mamy. Były to kontakty codzienne lub kontakty raz w tygodniu.

Formy aktywności i pomocy podejmowane przez dziadków wobec rodzin, a zwłaszcza wobec wnuków były bardzo zróżnicowane. Dziadkowie zarówno ze strony mamy, jak i ze strony taty podejmowali wiele różnych form aktywności

z wnukami i pełnili ważne funkcje w rodzinie, udzielając różnych form pomocy. Do najczęstszych form pomocy u babć zaliczyć można: dbanie o kontakty rodzinne, opiekę nad wnukami, gdy rodzice wyjeżdżają oraz wsparcie rodziców w wychowaniu wnuków i opiece nad nimi. U dziadków dominowało z kolei: pomoc w wychowaniu wnuków i opieka nad nimi, dbanie o kontakty rodzinne, opieka nad wnukami, gdy rodzice wyjeżdżają oraz wyjazdy wakacyjne z wnukami. Wyniki pokazują, że większa ilość form aktywności z wnukami i form pomocy w opiece nad wnukami podejmowana była przez babcie ze strony mamy w porównaniu do babć ze strony ojca. Porównując z kolei dziadków parami, można dostrzec, iż więcej aktywności z wnukami i więcej form pomocy wobec wnuków podejmowali dziadkowie ze strony mamy w stosunku do dziadków ze strony ojca. Badani rodzice oceniali dziadków jako pomocnych w opiece nad wnukami, ale kategoria dziadków określanych jako „bardzo pomocnych” była zdecydowanie liczniejsza w grupie dziadków ze strony mamy. Wyniki te znajdują potwierdzenie w innych doniesieniach badawczych, zgodnie z którymi dziadkowie ze strony mamy częściej zabiegają o kontakty z wnukami niż dziadkowie ze strony ojca, a wnuki mają zwykle lepsze stosunki z dziadkami ze strony matki niż z dziadkami ze strony ojca (Hodgson, 1992, Appelt, 2007, Timonen et al., 2009, Hank et al., 2009, za: Napora, 2015). Wynika to między innymi z faktu, iż kobiety w porównaniu z mężczyznami bardziej dbają o więzi rodzinne. Badacze zauważają również, że babcie bardziej koncentrują się na związkach interpersonalnych, dziadkowie natomiast bardziej służą radą dotyczącą nauki, pracy, finansów (Hagestad, 1985 za: Appelt, 2007). Co ciekawe, pośredniczącą rolę odgrywają zwłaszcza matki, które wpływają na częstotliwość kontaktów pomiędzy swoimi rodzicami i swoimi dziećmi, czym można tłumaczyć częstsze i intensywniejsze kontakty wnuków z dziadkami ze strony mamy (*Ibidem*).

Badania prowadzone na grupie dziadków pokazały, jakie znaczenie ma bycie dziadkiem i babcią oraz jakie znaczenie ma zaangażowanie w opiekę nad wnukami dla życia dziadków: jego sensu i celu. Dziadkowie generalnie stwierdzali, iż wnukowie stanowią dla nich ważny element życia, a bliskie relacje z wnukami wzbogacają ich życie. W przypadku stwierdzenia związanego z postrzeganiem opieki nad wnukami jako celu życia opinie dziadków i babć były bardziej podzielone. Interesujący okazał się brak różnic pomiędzy babciami i dziadkami w ocenie zaangażowania w relację w wnukami oraz postrzegania ich jako sensu i celu życia. Mogłoby się wydawać, że większe znaczenie przypisywane relacjom z wnukami będzie typowe dla babć ze strony mamy, które spędzają z dziećmi więcej czasu i podejmują więcej wspólnych aktywności. Okazało się jednak, że dla dziadków oraz babć ze strony taty relacje z wnukami są tak samo ważne w ich życiu. Różnica w ocenie roli wnuków jako celu w życiu dziadków pomiędzy dziadkami czynnymi zawodowo i pozostającymi na emeryturze, pokazuje z jednej strony, że osoby pracujące w innym miejscu lokują swój cel życiowy, a z drugiej strony uświadamia, iż relacje z wnukami mają szczególne znaczenie zwłaszcza dla dziadków, którzy już nie pracują.

Siłę więzi międzypokoleniowych pomiędzy dziadkami i wnukami podkreślają inne badania (Szkoda, 2014), zgodnie z którymi wzajemne kontakty interperso-

nalne wnuków z dziadkami obejmują wiele płaszczyzn i są częste. Z kolei wspólne spędzanie czasu z wnukami wspomaga kondycję zdrowotną seniorów i ich poczucie dobrostanu. Kontakty z wnukami stymulują aktywność seniorów we wszystkich jej sferach, a spędzanie czasu z wnukami pośrednio sprzyja podtrzymywaniu kontaktów towarzyskich i pozwala seniorom nawiązywać nowe kontakty (*Ibidem*). Rola rodzina jest niewątpliwie wyjątkowa w zakresie wspomagania osób starszych w ich codziennym funkcjonowaniu i rozwoju. Rodzina jest bowiem najważniejszym miejscem, w którym osoby starsze mogą utrzymywać kontakty z jej członkami, przekazywać wiedzę i wartości, czerpać przyjemność i spełnienie z podejmowanych aktywności, także z wnukami (Wrótniak, 2015). Możliwość uczestniczenia w życiu rodzinnym daje osobom starszym poczucie bezpieczeństwa, przynależności, co z kolei przekłada się na poczucie użyteczności społecznej oraz zapobiega wyobcowaniu ze społeczności (*Ibidem*).

Kontakty społeczne i stosunki z innymi ludźmi mają duży, pozytywny wpływ na dobrostan i zdrowie jednostki. Ciągłe aktywne uczestnictwo osób starszych w życiu rodzinnym może przyczynić się do utrzymania przez nich poczucia własnej wartości i uniknięcia dzięki temu ryzyka związanego z izolacją, utratą wiary w siebie czy zmniejszeniem poczucia własnej wartości. W kontekście prowadzonych badań można powiedzieć, że ma to szczególne znaczenie dla dziadków i babć będących na emeryturze.

W przyszłych badaniach dotyczących zaangażowania dziadków w relacje z wnukami należałoby powiększyć grupę badanych osób, zwłaszcza seniorów. Interesujące byłby też badania prowadzone w obrębie systemów rodzinnych z uwzględnieniem dziadków, rodziców i wnuków.

6. LITERATURA:

- Appelt K. Współcześni dziadkowie i ich znaczenie dla rozwoju wnuków, w: Szanse rozwoju w okresie późnej dorosłości, red. A. Brzezińska, K. Ober-Lopatka, R. Stec, K. Ziółkowska, Poznań 2007, s. 79 –95.
- Bee H., Psychologia rozwoju człowieka, Poznań 2004.
- Braun-Gałkowska M., Nowe role społeczne ludzi starszych, w: Starzenie się a satysfakcja z życia, red. S. Steuden, M. Marczyk, Lubin 2006, s. 183-195.
- Breza M., Aktywność osób starszych w polityce długofalowej państwa, w: Polskie społeczeństwo potrzebuje seniorów. Wybrane zagadnienia polityki senioralnej i formy aktywizacji społecznej osób starszych, red. M. Lisak, Warszawa 2014, s. 31-35.
- Chudzińska-Czupała A., Łyżnicka A., Aktywność i poczucie własnej wartości a jakość życia ludzi starszych, „Społeczeństwo i Edukacja”, 17, 2, 2015, s. 7-20.
- Czapiński J., Panek T., Wykluczenie społeczne, w: Diagnoza Społeczna. Warunki i jakość życia Polaków red. J. Czapiński, T. Panek, 2015, źródło: http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf
- Golinowska S., Przyszłość państwa opiekuńczego i systemu zabezpieczenia społecznego „Polityka Społeczna”, 2005, s. 11-12.
- GUS, Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050, Warszawa 2014, źródło: file:///C:/Users/Misia/Downloads/ludnosc_w_starszym_wieku.pdf
- Goodman N., Wstęp do socjologii, Poznań 1997.
- Grotowska-Leder J., Ekсклюzja i inkluzja – dwie strony tego samego problemu?, w: Ekсклюzja i inkluzja społeczna, red. J. Grotowska-Leder, K. Filaszek, Toruń 2005.

- Kołodziej-Zaleska A., Iłska M., Zaangażowanie w role dziadków – style pełnienia roli babci i dziadka i ich poczucie dobrostanu, „Społeczeństwo i Edukacja”, 17, 2, 2015, s. 193-205.
- Krejner-Nowecka A., Wydłużanie aktywności zawodowej osób po 50. roku życia (active ageing) – rekomendacje Komisji Europejskiej a procesy zachodzące w Polsce, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów. Zeszyt naukowy” 122, Warszawa 2012, s. 69-89.
- Majer R. Aktywizacja osób starszych w środowisku miejskim jako forma przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica” 297, 2013, s.105-122.
- Napora E., Parentyfikacja dziadków warunkiem bezkonfliktowości w rodzinach o różnej strukturze, w: Prace Psychologiczne LXIII: Sytuacje konfliktu społecznego. Przyczyny – Sposoby rozwiązywania – Skutki, red. D. Borecka-Biernat, Wrocław 2015.
- Ryff C.D., Happiness is Everything, or is it? Explorations on the Meaning of Psychological Well-
- Being, “Journal of Personality and Social Psychology”, 57, 6, 1989, pp. 1069-1081.
- Staś-Romanowska M., Późna dorosłość, w: Psychologia rozwoju człowieka, red. J. Trempała, Warszawa 2014, s. 326-350.
- Steuden S., Psychologia starzenia się i starości, Warszawa 2014.
- Szatur-Jaworska B., Ludzie starzy i starość w polityce społecznej, Warszawa 2000.
- Szkoła E., Edukacyjne aspekty czasu wolnego spędzanego przez seniorów z ich wnukami w: Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej osób starszych, red. A. Szczurek-Boruta, B. Chojnicka-Synaszko, Toruń 2014, s. 90-102.
- Szlendak T., Socjologia rodziny, Warszawa 2012.
- Turner J. S., Helms D. B., Rozwój człowieka, Warszawa 1999.
- Wojciechowska L., Praktyczna wiedza o rozwoju życia rodzinnego, w: Psychologia rozwoju człowieka, red. J. Trempała, Warszawa 2014, s. 395-406.
- Wrótniak J., Zasoby psychospołeczne osób w podeszłym wieku z poczuciem samotności, Lublin 2015.
- Zajchowska A., Brzezicka-Bieniasz A., Aktywność seniorów w wymiarze bio-psycho-społecznym a poczucie satysfakcji z życia, w: Polskie społeczeństwo potrzebuje seniorów. Wybrane zagadnienia polityki senioralnej i formy aktywizacji społecznej osób starszych, M. Lisak, Fundacja Polsko-Niemieckie Pojednanie, Warszawa 2014, s. 47-64.